

Rezeda Kázmér szép élete... Ma már kideríthetetlen, hogy ki adta ezt a kissé ironikus, de találó címet Krúdy talán utolsó s könyv alakban csak halála után megjelent regényének. Mert eredeti, bizonyára ideiglenesnek szánt címén („Így történt 1914-ben”) először a Pesti Napló közölte 1933-ban. Húsz évvel előbb, amikor Kiss József lapja, A Hét folytatásokban adta közre A vörös postakocsi-t, Krúdy a szerkesztőhöz írt levelében „pesti regény”-ről beszél, némileg kedvetlenül: „Mit lehet írni Pestről? Ordináré passzió, mint az állatkínzás. De megpróbáljuk. A magányban, amelyet a regényíráshoz választottam, talán érdekesebbnek látom az embereket, mint akkor, midőn közöttük éltem.” A levél, amely egyúttal a könyv előszava is, két tényről árulkodik. Az egyik az, hogy Krúdy már nem rajong úgy Pestért, mint nagyváradi újságíró korában („már majdnem meghaltam, úgy vágyakoztam Pest után”), s a másik, hogy: 1912 táján, A vörös postakocsi írásának s a Rezeda Kázmér cselekményének idején valamiféle belső magányba vonul. Terhesnek kezdi érezni családi kötöttségeit, belefárad a pénzt, egészséget tékozoló, kártyás, lóversenyes, mulatozó, éjszakázó életmódba, szerelmeibe, sikereibe, párbajaiba, mindenbe. Ő, aki mindenki másnál jobban ismeri, s 1896, a millennium hazug mámore óta figyelni Pest rohamos növekedésének, kapitalizálódásának, csillogó fényeinek komor árnyait, most megcsömörlik a fővárostól. Vagy inkább: nem is magától a várostól, hanem e nagy emberkohó mindjobban felhalmozódó salakjától. „Az egész Pest egy nagy nyilvánosház. A férfiak mind azért dolgoznak, lopnak, csalnak, rabolnak, kártyáznak

ebben a városban, hogy a ringyóknak új tavaszi kalapjuk legyen.” Évek múltán Ninivéhez hasonlítja a háború előtti Pestet, bolondok házához, „sivár, jajgató, kétségbeesett, elégedetlen és csőd szélén álló város”-nak nevezi. Nagy üzletek, még nagyobb bukások, panamák, sikkasztások, spekuláció, eszeveszett lumpolás és nyomor, szélhámós vállalkozások, reménytelenség, bomlás, haláltánc: ez (és még sok egyéb intő jel) döbbsenti rá arra, hogy Pest – és vele az ország – a vesztébe rohan. Tudja, látja, hogy „reng a föld”, érlelődik a háború. Szereti, félti, gyűlöli és unja a várost. Mit is írhatna hát Pestről? Megírja a „könnyes, drága, gyönyörű” könyvet, ifjúsága hattyúdalát: A vörös postakocsi-t a később folytatását, az Őszi utazások a vörös postakocsin-t. Mint ahogy első pestiregényében, Az aranybányá-ban (1901), ebben a századeleji tipikus karrierregényben is illúziótlanul látta és láttatta a fővárost, a „postakocsin” sem jutott el derűsebb tájakra. Ha az éjszakából nézte, a csalókat, sibereket, újjgazdagokat, kalandorokat, lánykereskedőket, pökhendi grófokat, katonatiszteket, utcanőket és semmivel sem különb előkelőségeket kellett látnia; ha a nappal józan világosságában nézte: a fénykulisszák kihunyása után a szegénységet vette észre, azt, hogy „az emberek fuldokolnak az adósságtól”, és „egy krajcárt sem tudnak keresni becsületes munkával”. De már Ady rámutatott lelkes és baráti kritikájában, hogy A vörös postakocsi – minden pesti vonatkozása ellenére – nem az lett, aminek Krúdy szánta, nem lett valóban „pesti regény”. („Mert például az író vidéki emlékekkel terhessége, mely olyan szép és csodás e könyvben, mint a Krisztus-anyaság, Budapestet majdnem lefokozza, sőt érdektelenné teszi itt-ott.”) S még kevésbé lett az a másik mű, az Őszi utazások, amelynek kísértetjárásos, kusza misztikája voltaképp: a monarchia, a régi világ temetése. Amit Krúdy oly régen tervezett, az a Rezeda Kázmér szép életé-ben (s a hozzá tartozó Nagy kópé-ban) valósult meg tökéletesen, harmonikusan, fegyelmezett szerkezettel, érett, tiszta stílusban:

ez az igazi „pesti regény”. Természetesen: nem pesti enciklopédia, nem szociologikus városregény, még csak nem is sokrétű társadalomábrázolás, hanem – az alteregó Rezeda főszereplésével – Krúdy 1910-es éveinek, akkori Pest-élményének költői megidézése. Pontosabban: mindössze két év regénye, 1912-től 1914-ig, az első világháború kitöréséig.

Látszólag eléggé furcsán, meghökkentően kezdődik és végződik a történet. 1912 szilveszter éjszakáján a Királyszállóban a koccintgató vendégek Ferenc Józsefet, a szakácsot, az újévi malacot éltetik, s megszólal „egy tompa, szinte föld alól jött hang: – Éljen a háború! – . . . a háborút nem ismerte ez a nemzedék. Azért éljenezte, amikor a sok között erre került a sor”. S Rezeda és Késő Fáni szerelmének záróakkordjaként, amikor Rezeda úr, aki kimenekült az életből, vissza akar térni a világba: – Éljen a háború! – bögött az eggyéolvadt százezer hang a városból. – Július végén járt az idő. – No látod, úgyis visszamennél az életbe! – szölt Johanna megszorítva Rezeda karját. – Háború! – ismételte Rezeda. – Háborúba kell menned, kisfiam! – kiáltotta Johanna. És úgy szájon csókolta örömeiben Rezedát, mint egy markotányosnő.” A regény írása idején már halálos betegen nyomorgó Krúdy, aki régen szinte kezdettől fogva elítélte a háborút, és szorongva búcsúztatta a frontra induló három öccsét, netán utólag a háború hívévé vált volna? Szó sincs róla. (Valahányszor felmordul a regényben ez a háborút éltető, baljós hang, Rezeda Kázmér beleborzong.) Bármily hihetetlennek tetszik is: a szarajevói merényletet megelőző két-három évben, a haladás kis táborát s a felelősen gondolkodó, tisztán látó elméket kivéve, úgyszólván ez volt a közhangulat: az elviselhetetlen élet egyetlen megoldásának a háború látszott. S Ady nagyon pontosan fogalmazott versében, amikor a bukás után ezt írta a magyarságról: „Forradalomban élt s ránk hozták |Gyógyítónak a Háborút a Rémet| Sirjukban is megátkozott gazok.” A háború éltetése, a háborús hisz-

téria szítása a csődbe jutott monarchista és sovinszta úri politika „gyógyszere” volt a belső bajokra, s a félrevezetett közvélemény nem is sejtette, hogy minek tapsol. „Hát legyen háború” – mondja a Rezeda Kázmér szép életé-ben egy kereskedő. – „Legfeljebb . . . a könyvelőknek lesz bajuk, akik Lichtmannál Debrecenben önkéntesi vizsgát tettek, és mindenáron tartalékos tisztek akartak lenni. – Ilyenformán gondoltak mások is az esetleges háborúról. Nem félt itt senki annyira se a háborútól, mint egy női esernyőtől.” Krúdy tehát, mint annyiszor, ezúttal is a valóságot írja meg, noha ez a motívum itt voltaképp csak aláfestő zene a „szép élethez”, ahhoz a dolce vitához, amely épp ezekben az években tombolt Pesten, a szigeti Nagyszállótól a Somossy-féle Orfeumig. Aki teheti, mindenki menekül a valóság egyre valószerűtlenebb hétköznapjaiból, fojtogató légköréből. A lélekben egyre magányosabb Krúdy a Meteor-szállóba, az Astoriába, a Royalba vagy Marinovich Jolán „barátságos házába”. „Kimentem az életből – mondja Rezeda úr –, mint ha valaki otthagyja a játéktermet vagy a piacot, ahol az életért játszanak, alkudnak . . . Ebből a kis szobából hallgatom délután a zongoraverklis játékát és énekét, elég ennyi a világból . . . Nem akarom elkezdni az életet, mert az lesz belőle, hogy gyermekkocsit tologathatok a Városligetben, ha megint belemelegszem az életbe.” És mégis: Rezeda Kázmér, aki A vörös postakocsi-ban egyszer már öngyilkossággal is próbálkozott, Késő Jánosné, Fáni, azaz Fruzsina szerelmének hatására ismét kísérletet tesz az élettel. Erről szól a regény.

Rezeda kísérlete kudarccal végződik, betegen és kiábrándultan tér vissza Johanna asszony oltalmat adó kis szobájába, s amikor a nő vissza akarja küldeni az „életbe”, riadtan tiltakozik: „Hát nem érti, hogy nem tudom annak a titkát, hogyan kell viselkedni? Mit kell mondani? Hogyan lehetne boldogulni? Ráeszméltem, hogy annyit se értek az élethez, mint egy gyerek. Értsen meg, Jánoska, én nem születtem se nagy utazásokra, se harcokra, még csak nagyobb

erőfeszítésekre sem. Egy kórházban vagy egy kertben kellene ülnöm, mint ismerősömnök, a »beteges úriembernek« és csak tervezni, mindig csak tervezni. Mert amint cselekedetekre kerül a sor: elhibázom a dolgot.» (A »beteges úriember«, akivel Fruzsina és Kázmér városligeti sétáik során találkoznak, Krúdy egyik különös játéka ebben a regényben. Az Anonymus szobránál ápolójával üldögélő idegbetegbe a maga 1929-es idegösszeomlását vetíti vissza, amikor hosszú ideig kezelték a Liget-szanatóriumban.) Rezeda Kázmér mintegy a saját jövőjét látja a boldogtalan öregúrban . . .) Egy szóval: a Krúdynál oly gyakori csehovi kérdésről van itt is szó, arról, hogy miként kellene élni az ábrándozás, álmodozás helyett a cselekvő életet? De amivel ő, azaz Rezeda Kázmér próbálkozik, attól csak az életkedvét veszíti el. A »Bulyovszky utcai dáma« szerelme, a titkos légyottok, a kamaraerdei kirándulás, Fruzsina barátnői, Szilvia, Júlia, Rézi, akik szintén odaadják magukat Rezedának – mindez csupán arra jó, hogy ráébressze hősiünket a megzavarodott és felbomló világ látszat-életére s a maga életének céltalanságára. Ahogy Júlia, a »szent asszony« halálos ágyán (élete talán egyetlen szerelmi kalandja után) szegyenkezve fordul a fal felé, és csendesen azt mondja: »Hagyjatok . . .«, úgy tesz Rezeda is: »Ezen a délután, amelyet ágyban töltött Rezeda, még egy küldemény érkezett a Meteorba. Szeplős arcú virágdrus lednyka hozta a száz égő piros rózsát. – Hiszen tudod, hogy szeretlek . . . – írta egy ismerős kéz a rózsák mellé. Máskor tán a földre borult volna örömeiben Rezeda. Most a fal felé fordult. – Hagyjatok . . . – idézett egy hangot, a szent asszony hangját.« Valóban: kivonulás ez a korból; Rezeda kísérlete a boldogság keresése akkor, amikor ez már egyre nehezebb, hisz újra és újra megszólal a kísérteties hang: »Éljen a háború!« Rezeda úr hajdan a Nyírségből indult el Budapestre s a »múlt század gyönyörű és ábrándos Pestjét kutatta a Belváros szűk utcáiban . . . Mindig úgy érezte magát, hogy megcsalták, amint az évek folyamán mind messzebb tűnt az utcákról a régi Pest.« Hiába nagy siker a

Szindbád, majd A vörös postakocsi, Krúdy ezekben az években egyre elégedetlenebb önmagával és a világgal. Mindjobban elszakad első családjától is, hogy aztán, a háború vége felé új családot alapítson. A Rezeda Kázmér szép élete – hasonmás-áttételben – a harmincöt éves Krúdyé, aki akkoriban már „néha úgy érezte, hogy annyit élt, mint tíz más, normális ember”. Persze, mindaz, amiről a regényben olvashatunk, csak egy töredéke Krúdy mozgalmasan gazdag életének, átírva kedvenc szerepére, Rezeda Kázmérra s ez is úgy, hogy a hangsúly Rezeda érzelmi életére, szerelmi kalandjaira, lelki forrongásaira esik. S noha Rezeda úr gyakran mélabús, még többször tanácstalan és életunt, sőt, ismét felötlik benne az öngyilkosság gondolata is: mégsem szomorkás vagy kesernyés ez a regény. És pesti regény is, ahogy említettem volt. Ha a háború előre is veti benne árnyát, ha Krúdy–Rezeda–Szindbád patétikusan (és pajzán hátsó gondolatokkal) ki is vonul az életből: az a „szép élet”, az annyit dicsért „békebeli” (ne feledjük: a felszín csillogása, amely alatt Krúdy a sötét mélységeket is láttatja) azért olyan elevenen támad föl a regény lapjain, mint kevés más Krúdy-műben. Az Andrassy úti boltosnék, a terézvárosi ügyvédnek, a pávaként pompázó és szeretőt tartó úrihölgyek, hírlapírók, az éjszaka lovagjai, a szilveszteri multság, a fehér terítékes kisvendéglők hangulata, a divatos keringők dallama, a bálók és a „szerelemre nyíló tavaszok”, a „Barátságos Ház” vendégei, a ligeti séták, a szállodák és a színház világa, a szerelem gyöngéd, lírai s olykor mégis ironikus rajza – sok-sok finom részletből épül fel az egykori Pest Krúdy emlékezetében, s remek figurákkal népesül be. A főszereplőkön kívül is had ugaljak néhányra: a több más műben is szereplő „Esperes”, aki addig heverészik és kártyáztat a „Barátságos Házban”, amíg ki nem hizza a nadrágját; Hubert, a Meteor-szálló angolmániás pincére; a „beteges úriember”, aki gyakran talán Krúdy legtitikosabb gondolatait önti szavakba; az öreg különc, Gály Lajos, aki minden vagyonát elkártyázta

Monte Carlóban, s rendületlenül várja az egyiptomi Khedivétől élete egyetlen kártyanyereségének megadását; vagy éppenséggel a „Kilenc”-nek becézett Késő János, Fruzsina férje. De élnek a regényben a helyszínek is: az Andrassy út körüli csendes kis utcák, a Józsefváros, a Liget, a budai korzó a Duna-parton; megszépülnek a kopott szállodai szobák, a füstös kávéházak; élnek az utcák, ahol a rikkan-csok vágtatnak Az Est-tel vagy a Déli Hírek-kel: Krúdy légkörteremtő ereje ebben a kései regényben éppoly töretlen, mint régebbi, lirizáló korszakában, noha stílusa itt már le-higgadt. Nem halmozza a képeket, hasonlatokat, nincsenek hosszas „elandalodásai”, mint hajdan, érzelmi áradását is gátak közé szorítja. Már-már egészen tárgyias, józan és mértéktartó ez a stílus, fölényes és sok helyütt enyhén csúfón-dáros, finoman humoros, szellemes. A Rezeda Kázmér szép élete: az író legérettebb, legszebb és legjelentősebb művei közé tartozik, s azoknak is sok meglepetést tartogat, akik a költőiségen túl egy rég letűnt korszak hiteles ábrázolását keresik benne, az egykori „szép Budapestet”.

Szabó Ede